

УДК 346.52

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.162>

СПЕЦІАЛЬНИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Швидка Т.І.,*докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарського права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого***Лозова А.А.,***аспірантка кафедри господарського права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Швидка Т.І., Лозова А.А. Спеціальний правовий режим оборонних закупівель: зарубіжний досвід та перспективи модернізації вітчизняного законодавства.

Вказується, в умовах російської агресії проти України ключовим питанням національної безпеки стало ефективне функціонування системи оборонних закупівель. Оперативне та безперебійне постачання необхідної продукції, робіт і послуг для сектору безпеки та оборони є критично важливим під час активних бойових дій. Тому якість правового регулювання оборонних закупівель безпосередньо впливає на здатність держави протистояти зовнішнім загрозам та підтримувати належний рівень обороноздатності.

Стаття присвячена комплексному дослідженню спеціальних правових режимів оборонних закупівель у різних правових системах, які характеризуються високим рівнем розвитку нормативно-правової бази в цій сфері. У роботі здійснюється порівняльно-правовий аналіз законодавчих моделей держав-членів НАТО та Європейського Союзу, які застосовують спеціальні режими закупівель, спрямовані на балансування між національними безпековими інтересами, економічною ефективністю та ринковими механізмами конкуренції.

Авторки обґрунтовують необхідність вдосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням сучасних викликів та загроз, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності держави в умовах збройного конфлікту. Зокрема, акцентується увага на проблемах правозастосування Закону України «Про оборонні закупівлі» в частині забезпечення прозорості процедур, підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів та впровадження конкурентних механізмів.

У межах дослідження здійснено аналіз ключових концепцій спеціального правового режиму оборонних закупівель, серед яких державна таємниця, національний пріоритет у виробництві оборонної продукції, інструменти офсетних угод, а також антикорупційні заходи в оборонному секторі. Виокремлено найкращі світові практики, що можуть бути імплементовані в правову систему України з метою підвищення ефективності оборонних закупівель та створення сприятливих умов для розвитку національного оборонно-промислового комплексу.

На основі проведеного аналізу стаття формулює конкретні науково-обґрунтовані рекомендації щодо модернізації законодавчих механізмів у сфері оборонних закупівель, що сприятиме підвищенню їхньої адаптивності до сучасних викликів, зміцненню обороноздатності держави та інтеграції України до європейського та євроатлантичного безпекового простору.

Ключові слова: спеціальний правовий режим, правовий режим, публічні закупівлі, оборонні закупівлі, оборонно-промисловий комплекс, тендер, механізми закупівель, бюджетні кошти, воєнний стан.

Shvydka T.I., Lozova A.A. Special legal regime of defense procurement: foreign experience and prospects for modernization of domestic legislation.

It is indicated that in the conditions of Russian aggression against Ukraine, the key issue of national security has become the effective functioning of the defense procurement system. The prompt and uninterrupted supply of necessary products, works and services for the security and defense sector is critically important during active hostilities. Therefore, the quality of legal regulation of defense procurement directly affects the state's ability to resist external threats and maintain an adequate level of defense capability.

The article is devoted to a comprehensive study of special legal regimes of defense procurement in various legal systems, which are characterized by a high level of development of the regulatory

framework in this area. The work carries out a comparative legal analysis of the legislative models of NATO and European Union member states, which apply special procurement regimes aimed at balancing national security interests, economic efficiency and market mechanisms of competition.

The authors justify the necessity to improve domestic legislation taking into account modern challenges and the threats associated with ensuring the state's defense capability in conditions of armed conflict. In particular, the attention is focused on the problems of law enforcement of the Law of Ukraine «On Defense Procurement» in terms of ensuring transparency of procedures, increasing the efficiency of spending budget funds and introducing competitive mechanisms.

The study analyzed key concepts of the special legal regime of defense procurement, including state secrets, national priority in the production of defense products, offset agreement instruments, and anti-corruption measures in the defense sector. The best international practices that can be implemented in the legal system of Ukraine are highlighted in order to increase the efficiency of defense procurement and create favorable conditions for the development of the national defense-industrial complex.

Based on the analysis, the article formulates specific scientifically based recommendations for the modernization of legislative mechanisms in the field of defense procurement, which will contribute to increasing their adaptability to modern challenges, strengthening the defense capability of the state and Ukraine's integration into the European and Euro-Atlantic security space.

Key words: special legal regime, legal regime, public procurement, defense procurement, defense-industrial complex, tender, procurement mechanisms, budget funds, martial law.

Постановка проблеми. У контексті збройної агресії РФ проти України питання забезпечення національної безпеки через ефективне функціонування системи оборонних закупівель набуває особливого стратегічного значення. В умовах активних бойових дій забезпечення обороноздатності держави вимагає оперативного і безперебійного постачання продукції, робіт і послуг для задоволення потреб сектору безпеки та оборони. Тому ефективність правового регулювання оборонних закупівель є безпосередньо пов'язаною з можливістю адекватно реагувати на зовнішні загрози та підтримувати оборонну спроможність країни.

У зв'язку з війною РФ проти України, виникає низка системних проблем, які суттєво ускладнюють належне функціонування цієї сфери. Серед них: недостатня адаптація національного законодавства до змінюваних умов безпеки, неефективність існуючих механізмів контролю за використанням бюджетних коштів, непрозорість процедур закупівель, а також високий рівень корупційних ризиків. Всі ці чинники мають пряий вплив на здатність держави забезпечувати ефективні і своєчасні постачання для оборонних потреб.

Враховуючи сучасні загрози та військову ситуацію, постає необхідність глибокого аналізу існуючої правової системи та її вдосконалення з урахуванням досвіду міжнародних практик. Вивчення моделей регулювання оборонних закупівель у країнах, що мають розвинену нормативно-правову базу, зокрема серед держав-членів НАТО та ЄС, дає можливість виявити найбільш ефективні підходи для удосконалення національного законодавства.

Модернізація українського законодавства в цій сфері має на меті не лише підвищення ефективності закупівель, але й створення умов для розвитку внутрішнього оборонно-промислового комплексу, мінімізацію корупційних проявів, а також забезпечення належного рівня контролю і прозорості. Водночас, реформування правового режиму оборонних закупівель є складовою частиною загальної стратегії посилення національної безпеки, що є надзвичайно актуальним в умовах війни з РФ.

Аналіз останніх досліджень. Питанню правового режиму оборонних закупівель присвятили свої праці такі вчені як Крупа Л.В., Олефір А.О., Петруненко Я.В., Гулак О.В., Присяжнюк М.П., Падалка А.М. та інші.

Мета наукової статті полягає в детальному дослідженні та аналізі спеціального правового режиму оборонних закупівель в Україні, дослідженні міжнародного досвіду та виявленні напрямів удосконалення національної нормативно-правової бази з метою забезпечення ефективності, прозорості та підвищення обороноздатності держави в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. З початку військової агресії РФ проти України у 2022 році оборонні закупівлі стали не лише питанням економіки, а й питанням національної безпеки та стратегічної стабільності держави. Від оперативності закупівель, якості техніки, озброєння та амуніції, а також своєчасності постачань залежить ефективність військових дій і здатність Збройних Сил України протистояти ворогу.

Враховуючи воєнний стан на території України, який було введено 24.02.2022 року і потребу в оперативному забезпеченні армії та інших державних структур, законодавцем було запроваджено низку спеціальних правових норм, що дозволили спростити та прискорити процес закупівель.

Зокрема, до Закону України «Про оборонні закупівлі» було ухвалено низку змін, які передбачають [1]:

- Спрощену процедуру закупівель без проведення відкритих торгів, коли закупівлі пов'язані із забезпеченням національної безпеки.
- Підвищену пріоритетність закупівель для оборонних потреб, які мають термінову потребу в постачаннях.

Серед важливих аспектів, які були впроваджені до Закону України «Про публічні закупівлі» [2] можна віднести:

- Введення переговорної процедури без оголошення тендерів у випадку екстрених закупівель товарів та послуг для потреб оборони.
- Спрощення вимог до учасників тендерів, зокрема для постачальників, що забезпечують потреби оборонної сфери.
- Дозволи на закупівлі без тендерів на період воєнного стану в окремих випадках.

Окрім того, Постановою КМУ № 1275 «Про затвердження особливостей здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» було встановлено порядок та умови здійснення оборонних закупівель для державних замовників у сфері оборони, служб державного замовника, а також військових частин, організацій (установ, закладів), що уповноважуються рішенням державного замовника у сфері оборони на здійснення закупівель та укладення державних контрактів (договорів), із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану [3].

Слушно зазначає Падалка А.М., що раціональне використання ресурсів держави та їх спрямування на потреби сектору безпеки та оборони набуває першочергового значення. Проте варто бути свідомими того, що регулюючий вплив держави в ході організації оборонних закупівель в умовах воєнного стану має бути невіддільним від урахування певних особливостей, які у своїй сукупності визначають вектор відповідної державної політики, стають основою для розбудови вітчизняного законодавства та практики його реалізації [4].

Спеціальний правовий режим став невід'ємною складовою сучасної системи забезпечення обороноздатності держави. Його впровадження оптимізувало процес закупівель у військовій сфері, забезпечило ефективного використання державних ресурсів і підтримку національної безпеки.

Серед особливостей спеціального правового режиму оборонних закупівель під час війни можна виділити:

- Гнучкість процедур. В умовах воєнного стану та термінової потреби у матеріально-технічному забезпеченні швидкість і ефективність є критичними. Тому законодавство дозволяє використовувати спрощені процедури закупівель, такі як переговорні процедури або укладання угод без проведення тендерів, з метою забезпечення безперервного постачання.
- Адаптація до надзвичайних умов. Під час військового конфлікту неодноразово виникає необхідність в екстреному забезпеченні армії. Для цього проводяться закупівлі у найкоротші терміни, навіть якщо такі закупівлі не можуть пройти через звичайні конкурентні процедури. Важливими є також закупівлі для військових частин у зоні бойових дій, де час і якість постачання є критичними.
- Забезпечення національної обороноздатності. У періоди війни оборонні закупівлі стають основою для підтримання боєздатності Збройних Сил та інших силових структур. Вони забезпечують не лише технічне оснащення, але й критичні ресурси, такі як медичне обладнання, харчування, амуніція, засоби зв'язку та інші необхідні для ведення бойових дій елементи. В умовах великої інтенсивності військових дій, критично важливою є здатність оперативно налагодити постачання цих ресурсів.

Проблема приведення системи оборонних закупівель до сучасних вимог ринкової економіки та для гармонізації законодавства України з оборонних закупівель із положеннями Директиви 2009/81/ЄС залишається надалі стратегічною ціллю і потребує підготовки пакета підзаконних актів для імплементації Закону України «Про оборонні закупівлі» [5]. ЄС впровадить окремі вимоги до процедур публічних закупівель шляхом прийняття ряду директив з метою досягнення стратегічних цілей ЄС та забезпечення при цьому найбільш ефективного використання публічних коштів [6].

Країни ЄС активно використовують спеціальні правові режими закупівель у кризових ситуаціях. Директива 2009/81/ЄС, охоплює різні аспекти закупівель у військовій сфері, зокрема процедури, що гарантують прозорість, конкурентність і недискримінацію учасників. Директива також передбачає можливість застосування прискорених процедур для термінових закупівель та особливі положення щодо захисту державної таємниці. Запровадження електронних систем закупівель (e-procurement) у ЄС стало ключовим кроком до підвищення прозорості, зменшення корупційних ризиків та забезпечення громадського контролю. Наприклад, у Німеччині й Франції електронні платформи дозволяють не лише автоматизувати процеси, а й створити єдиний реєстр постачаль-

ників, що полегшує моніторинг і аудит, тим самим забезпечивши їхню повну відкритість для громадського контролю [6].

У Сполучених Штатах оборонні закупівлі складають значну частину загального оборонного бюджету. Система закупівель базується на публічних аукціонах і конкуренції, що дозволяє забезпечити ефективність і інновації у сфері оборони. Важливою характеристикою американської системи є Department of Defense (DoD), який керує більшістю оборонних закупівель, включаючи численні стратегії, що сприяють розвитку високотехнологічних продуктів [6].

Порівняльна характеристика зарубіжного і українського досвіду оборонних закупівель є необхідним кроком на шляху вдосконалення в цілому усієї системи закупівель. Обмін досвідом, укладення двосторонніх та багатосторонніх договорів та інші більш вагомі реформи згодні вивести національну модель регулювання даної сфери на новий рівень та такий, що відповідатиме міжнародним та європейським стандартам.

Серед основних стратегічних завдань реформування сектору оборонних закупівель України слід виділити:

- удосконалення механізмів моніторингу та контролю за використанням державних коштів, що є важливою частиною вимог до європейських закупівель,
- прийняття законодавчих змін, які дозволяють застосовувати прискорені процедури закупівель в умовах кризових ситуацій та воєнних загроз.
- підвищення кваліфікації фахівців у сфері оборонних закупівель через регулярне навчання за міжнародними стандартами
- встановлення обов'язкової системи внутрішнього контролю у державних органах і підприємствах, що беруть участь в оборонних закупівлях. Регулярний незалежний аудит і забезпечення публічності процедур – ключові фактори для усунення зловживань.
- створення процедур екстрених закупівель, які дозволять оперативнo укладати контракти в умовах кризових ситуацій, з одночасним збереженням прозорості.

Висновки. Правове регулювання оборонних закупівель є надзвичайно важливим аспектом забезпечення національної безпеки України в умовах воєнної агресії з боку РФ. Ефективна організація процесу закупівель є запорукою своєчасного постачання необхідної техніки, озброєння та матеріалів, що безпосередньо впливає на обороноздатність держави. Оборонні закупівлі мають специфічний правовий режим, який передбачає високі вимоги до безпеки, конфіденційності та ефективності використання державних ресурсів. Зарубіжний досвід, дає цінні орієнтири для вдосконалення українського законодавства в цій сфері. США, Франція, Німеччина – країни мають добре розвинені системи оборонних закупівель, що включають спеціальні правові механізми та регулювання для забезпечення національної безпеки. Однак кожна з цих країн має свої особливості, пов'язані з безпековими вимогами, офсетними угодами та відбором постачальників, що створює можливість для України адаптувати цей досвід з урахуванням власних реалій та викликів.

Особливу увагу слід приділити підтримці національних виробників оборонної продукції. Підтримка інноваційних технологій, наукових розробок та створення сприятливих умов для вітчизняних підприємств дозволить не тільки забезпечити потреби української армії, але й зміцнити національну економіку, зберігши стратегічну незалежність у галузях, що мають критичне значення для обороноздатності країни.

Міжнародне співробітництво є ще одним важливим напрямом для вдосконалення системи оборонних закупівель. Україна повинна активно співпрацювати з міжнародними партнерами, зокрема країнами НАТО та ЄС, що дозволить створити ефективні механізми спільних закупівель, обміну технологіями та офсетними угодами. Це не лише задовільнить потреби в оборонній техніці та озброєнні, а й сприятиме технологічному розвитку української оборонної промисловості.

Враховуючи виклики сучасного часу, реформування правового режиму оборонних закупівель в Україні потребує комплексного підходу, що включає адаптацію кращих міжнародних практик до національних умов. Це передбачає, зокрема, створення сприятливих умов для розвитку інновацій, запровадження високих стандартів прозорості, удосконалення процедур закупівель та посилення контролю за ефективністю витрачання бюджетних коштів. Тільки за умови інтеграції цих елементів Україна зможе забезпечити своєчасне, ефективне та безпечне постачання оборонної продукції, що є ключовим фактором у досягненні національної безпеки та стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17.07.2020 р. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>.
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» від 11 листопада 2022 р. № 1275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text>.
4. Падалка А.М. До питання особливостей оборонних закупівель в умовах воєнного стану. Вісник криміналогічної асоціації України № 32.2024. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.54>.
5. Директива Європейського парламенту та Ради 2009/81/ЄС від 13.07.2009 р. про координацію процедур присудження замовниками окремих видів договорів про виконання робіт, постачання та надання послуг у галузях оборони та безпеки, зі змінами та доповненнями, внесеними Директивами 2004/17/ЄС та 2004/18/ЄС URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL%3A2009%3A216%3ATOC>.
6. Швидка Т.І. Особливості державного регулювання оборонних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, № 1. 2024. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.49>.
7. Доктор Віллем Ф. ван Екелен. Парламент і оборонні закупівлі. Політика, вимоги, виконання, кооперація та поставки. 2013. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Parliamentary-Dimension-of-Defence-Procurement_UKR.pdf.